

ПО СТЬПКИТЕ НА КУЛТУРНАТА СТОЛИЦА: ДОКУМЕНТАЛНА РАЗХОДКА В МУЛТИЕТНИЧЕСКИЯ, МУЛТИЕЗИКОВ И МУЛТИКУЛТУРЕН ПЛОВДИВ

ЛИТЕРАТУРНИ КРЪСТОПЪТИ. МАРА БЕЛЧЕВА И ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ – ОТ ПЛОВДИВ ДО БРУНАТЕ

Николета Кадетто, Лука Молинари, Ка'Фоскари, Венеция

Илияна Кръпова, Ася Асенова

Петият ден по стъпките на културната столица отправя поглед към литературните кръстопъти между Италия и България, представени чрез фигурите на Мара Белчева и Пенчо Славейков. Денят е посветен на българската литература, като отправна точка ще бъде Хуманитарната гимназия „Св.св. Кирил и Методий, ключова за Българското Възраждане. Втората част от деня ще запознае туристите с един от нейните възпитаници - Пенчо Славейков, и неговата спътница – Мара Белчева. Това е и причината денят да продължи с разходка по р. Марица и отпътуване за София, за да се посети площад „Славейков“, някогашната чаршия „Кафене баши“, музея „Петко и Пенчо Славейков“ и Университетската библиотека, където се намира личният архив на Мара Белчева.

Хуманитарна гимназия „Св.св. Кирил и Методий“, 1950 г. е проектирана от италианския архитект Пиетро Монтани, известната Пловдивска мъжка гимназия, или Държавна мъжка гимназия „Княз Александър I“, която носи името на Батенберг, присъствал на откриването ѝ (20.10.1885). Самата сграда е дарена от Стоян Чалъков, една от важните за Възраждането фамилии, заселили се от Копривщица в Пловдив. 36 са били къщите, строени и обитавани от копривщенци, като само Чалъкови са имали над 20. Стоян Чалъков издейства от султана ферман за построяването на нова църква, събира дарения и пряко участва в изграждането на храм „Св. Богородица“, „Св. Георги“ и Първото българско училище при него в кв. Мараша, храм „Св.Иван Рилски“ и училището към него в кв. Кършияка. Неговият внук, Никола Чалъков, няколко пъти е кмет на Пловдив.

Мъжката гимназия отваря врати през 1850 г. с пръв основен учител Найден Геров и седем ученици, за да достигне до 70 завършили от различни краища на България. През 1856 г. Йоаким Груев става неин директор. От 1868 г. на училището е признат статут на гимназия. Тогава придобива и нова сграда - т. нар. Жълто училище в Стария град. Гимназията играе съществена роля за Възраждането и историята на България. Учители са Хр. Г. Данов, Димитър Благоев, Петър Зографски, Златю Бояджиев, Светослав Обретенов, Иван Мърквичка. Възпитаници на гимназията са ключови фигури за българската култура, литература и история, сред които са Васил Левски, Любен Каравелов, Тодор Каблешков, Иван Вазов, Пенчо Славейков, Пейо Яворов, Димчо Дебелянов, Панайот Пипков, Борис Дякович, Асен Златаров, Георги Бакалов и други.

През 1996 г. е възстановено първоначалното наименование на училището, което е първото в света с името Св. Св. Кирил и Методий. Смята се, че именно тук по

инициатива на Найден Геров на 11 май 1851 г. за първи път се организира празник на Кирил и Методий. Първите известия за празника на 11 май се срещат в „Христоматия славянского языка“ от 1852 на Неофит Рилски. През 1852 г. 11 май е отпразнуван с тържествена служба в църквата „Св. Богородица“, последвано от тържествено слово на Йоаким Груев за живота и делото на двамата братя. Оттогава започва да се празнува на различни места. В София се организира от Сава Филаретов.

Разходката по р. Марица и отпътуването към София са придружени от разказ за живота и творчеството на Мара Белчева и Пенчо Славейков, за да продължим с площад *Славейков*, където е била старата семейна къща, разрушена 1932 г., и да се отправим към музея „Петко и Пенчо Славейков“, открит 1951 г. Музеят е дарение на внучката на Петко Славейков, Светослава Славейкова, направено през 1949 г. Именно тя съхранява вещите, подготвя и аранжира музея. Някои документи по създаването на музея са част от експозицията. От 1976 г. музеят е част от Националния литературен музей. Почти всички мебели са автентични. Пазят се също ръкописи и коректури, където се откриват следите от творческото сътрудничество между Мара Белчева и Пенчо Славейков. Историята на тяхната любов ще бъде отправна точка и за запознаване с личността и творчеството на Мара Белчева.

Това е и причината да завършим деня с посещение на Университетска библиотека, където се пази нейният архив, дарен от брат ѝ след нейната смърт през 1937, но показан за първи път 80 години след това, през 2017. Личната ѝ библиотека съдържа редки преводни издания на произведенията на Ал. Константинов, Пенчо Славейков и Петко Тодоров – „*Vaj Ganju*“, „*Koledari*“, „*La nozze del sole*“, както и книги, представящи България. Единственото заглавие на български език е първият екземпляр от „*Кървава песен*“ и съдържа многобройни поправки, нанесени от нея, които кореспондират с второто поправено издание на поемата през 1919 г. Изключително ценно в нейната библиотека е и изданието (библиофилско) от 1908 г. на „*Тъй рече Заратустра*“, по което прави своя превод през 1915 г.

Мара Иванова Белчева (по баща Хаджиангелова) е родена през 1868 г. в Севлиево. Завършва гимназия във Велико Търново, след което продължава образованието си във Виена. Поради смъртта на баща си след три години се връща в България. През 1886 г. се омъжва за Христо Белчев, министър на финансите по онова време, убит при атентата срещу министър-председателя Стефан Стамболов (1891).

Мара Белчева е придворна дама в двореца на княз Фердинанд, преподава на децата му български, френски, немски и английски език. Следва филология във Виена (1896), където изучава световна и европейска литература и чужди езици. От 1903 г. житейският ѝ път е свързан с Пенчо Славейков до края на живота му през 1912 и остава в българската литературна история като спътницата на поета. По време на Междусъюзническата война (1913) е учителка и милосърдна сестра. След известно пребиваване в Женева се завръща в България и се посвещава на литературна, редакторска и преводаческа дейност. Най-ранните ѝ стихотворения са публикувани в периодичния печат през 1907. Първата - „*На прага стъпки*“, излиза след известно забавяне в Лайпциг през 1918.

Най-ранните критически отзиви, на Владимир Василев и Васил Пундев, напълно отричат нейната самостоятелна поетика и стил, фокусирани са върху влиянието, което поезията на Белчева търпи от Пенчо Славейков: *поетическата ѝ личност я няма. Тя е цяла в проекцията на Пенчо Славейкова* (Василев, 1922); *Влиянието на Славейков се чувства не от всеки ред, а отвсякъде* (Пундев 1922).

През 1923 в сп. „Листопад“ Владимир Минев публикува статия, в която аргументира поетическия ѝ стил и индивидуалност. Сред основните теми и мотиви в поезията на Мара Белчева се откроява мотивът за пътя като странстване, съдба, стена на отчуждението. Милена Кирова обръща внимание върху нейната поетика, очертавайки драматично преживяване на приближаване–отдалечаване на лирическия аз, стилизирана емоционална дистанция, необходимост от самоидентификация в множествено число, съзнателно обезличаване като тип културно въздействие. В своите тематични и естетически търсения поезията ѝ се доближава до художествения свят на Екатерина Ненчева и Дора Габе.

В ръкопис остава стихосбирката „Венеца на дните“ (1921). Шест от творбите ѝ са публикувани в друга редакция и с различно заглавие в сп. „Златорог“ (1921). Написани са в духа на фолклорната поетика, но примесени с модерни послания, обърнати към индивидуалистичното възприемане на личността. За първи път сред българските поетеси М. Белчева интерпретира темата за сватбата и любовния сюжет (Малинова 2017). Редактира „Избрани съчинения“ на Пенчо Славейков от 1923 г. Същата година публикува в самостоятелно издание и предговора към книгата „Пенчо Славейков. Бегли спомени“. Нейните мемоари и критически проучвания върху живота и творчеството на Славейков имат съществена роля за канонизирането му в българската литературна история. В последната си издадена стихосбирка – „Избрани песни“ (1931), поетесата посвещава един от четирите цикъла на паметта на Славейков. А статията ѝ „Бог в поезията на П. Славейков“ (1936) е опит за разчитане на философските му възгледи. Известни са преводите ѝ на „Тъй рече Заратустра“ от Фридрих Ницше и „Потъналата камбана“ от Герхарт Хауптман.

Пенчо Славейков (1866-1912) е най-малкият син на възрожденския писател и общественик Петко Рачов Славейков. На 22-годишна възраст при нещастен случай се разболява тежко и носи последиците до края на живота си. От 1892 до 1898 е студент по философия в Лайпцигския университет, където негови преподаватели са изтъкнати учени като Вилхелм Вунд и Йоханес Фолкелт. След завръщането си в София през 1898 г. става член на Българското книжовно дружество (днес Българската академия на науките). Назначен е за учител в Софийската мъжка гимназия. През 1901 г. постъпва на работа като поддиректор на Народната библиотека. Сътрудник и редактор е на сп. „Мисъл“ през целия период на съществуването му (1892–1910). Той е централна фигура и неоспорим авторитет в създадения от д-р Кръстев литературен кръг „Мисъл“, в който членуват също П. К. Яворов и П. Ю. Тодоров.

От март 1908 до февруари 1909 П. П. Славейков е директор на Народния театър, чиято трупа през септември 1908 води на успешно турне в Македония (Битоля, Прилеп и др.). За краткия период, в който е начело на театъра, Славейков съществено допринася за модернизирването на тази важна културна институция, отстоявайки нейната независимост от политически намеси. През 1909 г. се връща на работа в Народната библиотека и остава неин директор до 1911, когато е уволнен. Още същата година напуска окончателно България. С Мара Белчева живеят известно време в Швейцария, след това в Италия. След кратки престои в Лугано, Рим и Флоренция през 1912 се установяват в Брунате, няколко месеца след което той умира. Едва през 1921 тленните му останки са пренесени и погребани в България.

Първата му публикувана стихосбирка е „Момини сълзи“ (1888), но същинският му дебют е първата книга от стихосбирката „Епически песни“ (1896), тъй като именно с нея Славейков демонстрира идейните си и стилови поетически черти, с които ще се открий в българското литературно пространство. През същата година дебютира като

литературен критик с отпечатаната във в. „Знаме“ статия „Един стар герой“. Тя е посветена на Вазовия роман „Нова земя“ и е израз на разрива на Славейков и кръга „Мисъл“ с Патриарха на българската литература. Втората книга на „Епически песни“ излиза през 1898 г. под заглавие „Блянове“, а през 1902 г. е отпечатана стихосбирка със заглавие „Епически песни“. Публикува също третото издание на „Епически песни“ (1907), цикъла от лирически миниатюри „Сън за щастие“ (1907), мистификационната антология „На Острова на блажените“ (1910), преводната антология „Немски поети“ (1911) и поемата „Кървава песен“, част I и II (1911).

Открояват се темите за изкуството като висша реалност, за избраническата мисия и абсолютната вътрешна свобода на твореца, за неподвластието на красотата на обществена присъда, за съзнателното приобщаване на личността към духовните корени на битието. Емблематични творби, свързани с тези теми, като философските поеми „Сis moll“, „Сърце на сърцата“, „Микеланджело“, „Успокоений“, са поместени в сборника „Епически песни“ и техни герои са едни от най-значимите творци в историята на европейското изкуство. Към философските поеми се отнасят също „Фрина“ и „Симфония на безнадеждността“. На идеята за преобразяващата сила на изкуството е израз поемата „Луд гидия“ от същия сборник. Много важна част от поезията на Славейков са поемите „Неразделни“, „Чума̀ви“, които акцентират върху образи и мотиви от народната песен. Фолклорът като неизчерпаем източник на поетически форми, в които модерният творец вплита ново съдържание, отговарящо на търсенията на своето време, е основен мотив в литературната концепция на кръга „Мисъл“. Славейков посвещава живота си на своя идеал за издигане на качеството на българската литература и очертава художествения хоризонт на българската литература след него.

„Епически песни“ прокарва новаторските виждания на Славейков за качествата, на които трябва да отговаря една стойностна национална литература, докато в „Сън за щастие“ поривът към идеал и към живот, отдаден на духа, е представен като съкровен вътрешен опит на индивидуалната личност, идеал, чието най-оригинално изпълнение се открива в „На Острова на блажените“ - антология от произведения на 17 поети и 2 поетеси от несъществуваща страна, наречена „Остров на блажените“, силно напомняща за България.

Самият Пенчо Славейков смята за венец на своето творчество незавършената си поема „Кървава песен“, посветена на Априлското въстание. От 1906 до 1910 печата откъси от нея. През 1911 г., макар и недovършена, поемата е публикувана в самостоятелно издание, а през 1913, вече посмъртно, е издадена под редакцията на д-р Кръстев, която по неговите думи е *една грандиозна национална епопея, която няма равна на себе си не само в българската, но и в славянските литератури*. Заради тази творба шведският писател и член на Нобеловия комитет Алфред Йенсен внася на 30 януари 1912 г. предложение Пенчо Славейков да бъде удостоен с Нобелова награда за литература. Поради неговата смърт обаче Нобеловият комитет не разглежда предложението на Йенсен, тъй като Нобеловите награди не се присъждат посмъртно.

Славейков е автор и на множество литературнокритически и публицистични статии, очерци за български и чужди писатели, сред които най-важни са „Българската поезия“ (от две части с подзаглавия „Преди“ и „Сега“), „Душата на художника“, „Българската народна песен“, „Народните любовни песни“, „Език и култура“ и др. Превежда „Демон“ от М. Ю. Лермонтов (съвместно с Ал. Константинов), „Антигона“ от Софокъл, „Кога ний, мъртвите, възкръснем“ от Х. Ибсен (съвместно с д-р Кръстев и И. Димитров), „Ромео и Жулиета“ и „Укротяване на опърничавата“ от Шекспир (съвместно с П. К. Яворов), „Страданията на младия Вертер“ от Гьоте.

През 1904 г. в Лондон е отпечатан съставеният от П. П. Славейков сборник с български народни песни и пословици „The Shade of the Balkans“ („Сянката на Балкана“). През 1909 г. в Прага излиза сборникът „Коледари“ в превод на чешки, а през 1912 г. – и два сборника на шведски, преведени от Алфред Йенсен.

Първите преводи на Славейков в Италия са направени от Енрико Дамиани, един от първите италиански изследователи и преводачи на българска литература. От 1928 г. до 1935 г. Дамиани води курс по италианска литература в СУ „Св. Климент Охридски“. През 1929 г. започва свободна доцентура по славянски езици и литератури в Италия, като стартира курс по български език и литература във Филологическия факултет в Римския университет. Основно на Дамиани се дължи познаването не само на Пенчо Славейков, но и на историята на българската литература и култура. Той играе ключова медиаторска роля в културния обмен между Италия и България. Издава две важни списания: „Италиано-българско списание за литература, история и изкуство“ и „България“.

Дамиани отличава оригиналността на Пенчо Славейков спрямо предходната българска поезия в способността му да обнови темите и стила независимо от присъствието на народно творчество. Според Дамиани Славейков следва две привидно разнопосочни направления: едното се съсредоточава върху националния мотив, а другото е наситено с европейски дух, продиктуван от престоя и образованието му в Лайпциг. Обединяващото звено и в двете е надделяването на лирическото, включително и в епическите песни. Във всички свои студии Дамиани споменава „Кървава песен“, която според него представя един български поет, вече вписан в европейския културен контекст. През 1926 г. Дамиани публикува първите лирически произведения на Славейков в антологията „Български поети“, която за първи път в Италия представя най-важните поети на нова България. 1928 г. е ключова година за популяризирането на Пенчо Славейков в Италия. Същата година стартира и поредицата „Началото на литературата и на националното освобождение в България“, както и съставената от Дамиани първа италианска сбирка от стихотворения и проза на поета – „Епически и лирически песни“. Дамиани публикува и преглед на най-ранната българска литература, където посвещава страници и на Славейков.

Еторе Ло Гатто, директор на „Списание за славянски литератури“ и на Института за Източна Европа, през 1928 г. публикува „Дух и форми на българската поезия“, където добавя нов аспект в италианския прочит на Пенчо Славейков – неговата гражданска позиция и политическа страст. Съвсем нова интерпретация на българската литература в Италия започва с Луиджи Салвини, първият италианец, учил български език и литература. През 1936 г. Салвини издава „Българската литература от Освобождението до Първата балканска война“, базирана на дипломната му работа. Една глава изцяло е посветена на Пенчо Славейков, където анализира творчеството на Славейков, но и историческия контекст и история на България от основаването на държавата. Салвини смята, че изкуството на Славейков се ражда от отрицанието на зависимостта от колектива, от отърсването на личността от патриотичното и социалното, каквато потребност според него е имало след Освобождението, предводители на ново слово, а не производни на колективното. Нарича го истински апостол на българското културно обновление. За Артуро Крония оригиналността и иновацията на Славейков спрямо традиционната българска литература са вписани в един по-скоро етнически, отколкото национален контекст и неговата западност е част от оригиналното българско самосъзнание, реформиращо страната си.

Студията на Рикардо Пикио „Консервативното западничество на Пенчо Славейков”, базирана на дипломната му работа, е културно-политически обзор на българския преход след Освобождението и обогатява съществено критическите дискусии, тъй като за първи път се говори за влиянието на руската литература върху Славейков. Според Пикио той е консерватор, защото иска да улови ядрото в западната култура, което е останало назад, но със сигурност е по-солидно и конкретно от преживяванията на 19 в. „По следите на Пенчо Славейков в Италия“ на Алекси Бекяров пък е двуезично издание от 1984 г. с италиански превод на издадена в София през 1946 г. книжка, в която се разказва за честването на поета в Брунате на 24 май 1940 г. През 1990 г. Леонардо Пампури публикува двуезичен сборник с различни стихотворения от Славейков. Това е най-подробният поетически сборник с произведения на Пенчо Славейков на италиански език, излязъл повече от 60 г. след този от 1928 г. под редакцията на Дамиани. През 2006 г. творчеството и животът на Пенчо Славейков вдъхновяват Манлио Бакалини за романа му „Тайният портрет“.

Приложения към Беседа 5:

Приложение 1: Представяне на живота и творчеството на Мара Белчева, Николета Кадетто

Приложение 2: Нежната власт – Мара Белчева. Зад Кадър. БНТ

<https://www.youtube.com/watch?v=8lviZnCvhhc>

Приложение 3: Пенчо Славейков – презентация, Лука Молинари

Приложение 4: избрани преводи от Мара Белчева, поезия, проза, писма - Николета Кадетто и Лука Молинари

Цитирана литература:

Вачева 2010: Вачева, А. „Чуй, тихий извор е дълбок!“ Мара Белчева (1868-1937). LiterNet, № 4 (125). 2010

< <https://litenet.bg/publish4/avacheva/mara-belcheva.htm> >.

Дел’Агата 2014: Дел’Агата, Дж. Рецепция на Пенчо Славейков в Италия. Българистични изследвания. Италиано-български срещи. София. УИ „Св. Климент Охридски“. 2014.

Игов 2010: Игов, С. История на българската литература. София. Сиела.2010.

Кирова 2017: Мара Белчева. Поезия. Том I. София. Кибеа. 2017.

Кирова 2017: Мара Белчева. Проза и преводи. Том II. София. Кибеа. 2017.

Малинова 2016: Малинова, М.Неизвестна стихосбирка на Мара Белчева („Венеца на дните“). //LiterNet, № 9 (202). 2016

< <https://litenet.bg/publish2/lmalinova/mara-belcheva.htm> > .

Пенчо Славейков. 150 години от рождението му. Сборник с научни изследвания. Институт за литература. БАН. София, 2017

< <https://liternet.bg/publish31/mara-belcheva/index.html> >.

Янев 2008: Янев, В. Литературният Пловдив от XIX век до наши дни. София, 2008.

Янев 2008: Пловдивски книжовни дейци и писатели през Възраждането. Писателите на Източна Румелия. LiterNet, 22.06.2008, № 6 (103)

<https://liternet.bg/publish13/v_ianeve/plovdivski.htm>.

Янев 2008: Прочутата Пловдивска гимназия. Други автори, свързани с Пловдив от началото на XX век. LiterNet, 24.10.2007, № 10 (95)

https://liternet.bg/publish13/v_ianeve/prochutata.htm.

Речник на българската литература след Освобождението <http://dictionarylit-bg.eu/>